

Szőke Domonkos**Menyhárt Lajosra emlékezve**

Pontosan emlékszem arra a napra, amikor először találkoztam Menyhárt Lajossal, s arra a hideg januári napra is, amikor utoljára szót váltottunk. A kezdő dátum 1965 szeptembere, s az utolsó alkalom 1993 januárja volt. A két időpont között eltelt csaknem harminc esztendőben nem volt olyan hét, vagy talán nap sem, amikor ne találkoztunk volna. Derűs alakja, mindenkor beszélgetésre és eszmecserére ösztönző megnyilatkozásai legtöbb kollégáját szellemi büvkörébe vonta. Sohasem idegenkedett attól, hogy egy kis diskurzusba kezdjen valakivel.

Nagyon nem szerette a cicomás öltözködést, a szürkés-kék színű pulóver mindig is kellemes ruhadarabja volt. Ehhez ragaszkodott, még „komolyabb” egyetemi oktató korában is. Az egyszerű öltözködés kívánalmát szinte zsigereiben hordozta: öltönyös ruhát csak akkor viseljen az ember - vallotta Menyhárt Lajos -, ha arra igazi ünnep kínál alkalmat. (Egyetemi előadásain azonban természetesnek tartotta, hogy hallgatósága iránti tiszteletét a komoly szakmai színvonal mellett szürke ünneplő öltönyével is kifejezze.) Véleményének szinte szimbolikus jelentése van: az egyértelmű, világos, logikus kifejezőmódra és a szerénységre való törekvés mindenben, a szellemi tevékenységben és a mindennapi gyakorlati életben egyaránt.

A sűrű rendszerváltásokkal terhelt huszadik században Menyhárt Lajosnak is meg kellett élni megannyi változást. A sors nem volt hozzá igazán kegyes, „fronti” gyerek volt, de elsőiskolás lépéseit már az új rendszerben tette, tehette meg. Mindez döntőnek bizonyult egész életére, világszemléletére és társadalom-értelmezésére is. Úgy tudom, az egyetem oktatói karának szűkebb köréből, mélyebbről talán kevesen indultak, nagyobb utat a magas szintű kutató-munkássáig kevesen tettek meg, mint Ő. Ennek a ténynek Menyhárt Lajos volt leginkább tudatában, ezért a bizonyítás és a teljesítés kényszere talán senkit sem gyötört jobban nála. Mindig is vallotta, hogy a megszerzett tudást vissza kell forgatni a szűkebb környezetbe.

Leggyakrabban használt kifejezése az „értelmiség” fogalma volt, sajátosan menyhártos formában, amely a nélkülözhetetlen szaktudás megszerzése mellett

ugyanolyan fontosnak tartotta a gerinces kiállást és a szolgálatot. Háromosztatú életének fő hangsúlyát mindig is a *szolgálatra* helyezte. Életfelfogása és értékrendje legfontosabb területének az oktatást és a tanítást tartotta. Ugyanakkor meggyőződéssel vallotta: nincs eredményes oktatás önálló kutatásra alapozott biztos tudás nélkül. Mindezekre az elvekre épült az az aktív közéleti szerepvállalás, amely Menyhárt Lajost életútján haláláig elkísérte. Ízig-vérig közéleti ember volt, akit személyes sorsa, - szinte küldetés-szerűen - a legkényesebb szerepekbe is belekényszerített. Egykori tanítványai is úgy emlékeznek rá, mint aki soha sem került az ún. kényes helyzeteket és kérdéseket. Pedig azokból igazán tengernyi adódott, hiszen Menyhárt tanár úr a Szovjetunió és Oroszország történetét kutatva és oktatva, hallgatói kérdésekkel szorongatva sokszor került ilyen helyzetbe.

Hadd idézzünk egy kevésbé ismert francia mondást, miszerint az élet nagy pillatánai nem pártirodákban, nem a hajbókoló parlamentben, hanem inkább sörpultoknál, apró műhelyekben, munkahelyi irodákban, zsúfolt tanári szobákban játszódnak le. Ez a megállapítás minden bizonnyal Oroszország történetére is vonatkoztatható, s ennek megjelenítését Menyhárt Lajos is fontosnak tartotta. Tudták ezt hallgatói is, ezért fordultak hozzá őszintén kérdéseikkel, felvetéseikkel a mindig pezsgő hangulatú szemináriumokon.

Amikor arról töprengök, - immáron a mérlegelésre is alkalmat adó történeti idő távlatából keresve a választ, miként lehetne alakját, személyiségét, szellemi és politikusi habitusát legmarkánsabban megrajzolni - úgy érzem igen nehéz feladatot vállaltam, hiszen a felettünk elsuhanó idő és a rövid, egy évtizedre leszűkített ún. rendszerváltási folyamat alaposan összekeverte azokat az értékeket, melyeket korábban kikezdehetetlennek tartottunk.

A modern politikai korban alakuló értelmiségi karrierök mindig többosztatúnak bizonyultak. Még egy nem túl hosszú időre terjedő emberi életszakaszban is rendszerváltások sokasága zajlott, próbára téve egyéni értékrendet, politikai, és nem utolsó sorban szakmai meggyőződést. Mint köztudott, ezek az utak rendszerint *háromosztatúak* voltak, a harmadoló szakaszok a magyar történelem XX. századi nagy fordulóihoz kötődtek, mint pl. a monarchia felbomlása, a II. világháború vége, s legutolsó szakaszhatáráként a 80-as, 90-es évekhez kötődő politikai-hatalmi átrendeződés. Menyhárt Lajos esetében ez kettős szakaszra szűkült, hiszen életkorából adódóan az 1945 utáni korszak teremtette számára az indulás lehetőségét, s élete delén kellett szembenéznie azzal a változással, amelyet maga is régen időszerűnek tartott, de amelyet által felszabadított - több tekintetben ellentmondásos - indulatokat nem volt könnyű feldolgoznia.

Mégis hadd fogalmazzam meg: Menyhárt Lajos „háromosztatú” ember volt. Erre predestinálta szociális-családi öröksége, a mélyről jöttek iránti emberi tisztelete, s egyfajta messiánisztikus küldetéstudata, hogy az elesetteken minden

körülmények között segítenie kell. Elsődlegesen olyan kritikai értelmiséginek és oktatónak ismerhette meg szűkebb környezetét, - köztük e sorok írója is -, aki az oktatói, vagy ahogyan sokszor Ő fogalmazott, a „tanítói” hivatást a legnemesebb mesterségnek tartotta. Előadásaira és szemináriumaira mindig lelkiismeretesen felkészült, de ahogyan én tudom, azokra szinte nem is kellett készülnie, hiszen rengeteget olvasott. A hallgatók olykor meg is tudták „szorongatni”, s Ő szinte el is várta ezeket a kihívásokat.

Egyik „gyengéje” talán Sztálin személyisége, a személyi kultusz jelensége volt, de azt azért „hívó” korszakában is nagyon jól tudta, s erre a felismerésre vezette a viták során tanítványait is: az orosz diktatúra nem kínálta a szocializmus eszméjének ideális megvalósítását. Abban a kérdésben is sokat kellett polemizálnia, hogy az orosz történelem a diktátorok által adta a legizgalmasabb és egyben a legproblematisabb személyiségeket. Egy viszont biztos: hallgatói sohasem álltak fel úgy a szemináriumi padosorokból, hogy ne kaptak volna a tanár úrtól valami maradandó élményt, ismeretet, felvetett kérdéseikre logikus magyarázatot. Egykori hallgatói később is emlegették, hogy olyan irodalmakat ismerhettek meg óráin, olyan felismerésekre, következtetésekre vezette őket, amelyek csak a 90-es évek pezsgő szellemi életét élő Oroszországában válhattak a tudományos élet közkinccsévé.

Én soha nem voltam a hallgatója, - milyen furcsa, hogy erre csak most eszmélek rá -, de szinte minden szerepléséről tudtam. Oktatói szerepét és küldetését szinte apostoli hittel teljesítette, a katedrán volt igazán elemében. Minden előadására és szemináriumára alaposan készült, mert tudta, a hallgatóktól esetleg „kényes” kérdéseket kaphat. Minthogy kapott is, csak ízelítőül egyet: Amikor Brezsnyev pártfőttitkár a Kis föld c. munkájáért Lenin díjat kapott, s a nagyon gyenge memoárt, mint rangos irodalmi terméket ismerte el a szakma, a fiaskót a hallgatók előtt sem lehetett védeni és hitelt érdemlően elfogadtatni. Úgy emlékszem, ezen Menyhárt tanár úr is őszintén felháborodott és szégyenteljes politikai lépésnek tartotta.

Az oktatást, mint tevékenységet sohasem egyszerűen csak szakmaként kezelte, sajátos felfogásban úgy értelmezte, hogy a hallgatóból nemcsak felkészült szakembert kell formálni, de olyan értelmiséget is, akinek a „nép” között küldetése van.

Külön kell szólnunk tudósi teljesítményéről. A történelem megértéséhez közelítő XX. századi elmék és nézetek legtöbbször baloldali értékrendben kívánta értelmezni a folyamatok lényegét. Ez az „osztályharcos” szemlélet, ellentétben a leggyakoribb leegyszerűsítéssel, nem a mindenáron megvívandó harc fontosságát tekintette elsődlegesnek, hanem olyan forradalom kieszközölését, amely a legszűkebb néprétegek szociális nyomorának gyors megoldását eredményezheti. Igaz, a klasszikus forradalmak sorát megnyitó kísérlet a nagy francia forradalomhoz köthető, de mint

ahogyan azt a kétszázadik évfordulóhoz kötött megannyi megemlékezés is tanúsítja, nincs mint dicsőíteni abban, ha a forradalom hevületének fenevadjai mindenkit kivégeznek, akik a „nép” ellenségei. A múltszázad-végen a magyar szellemi gondolkodásban nem termett sok babér annak, aki még mindig a történelem „mozdonyának” tartotta a forradalmat. Menyhárt Lajos szakmai és szellemi értékrendje azonban mindenkor „forradalmi” volt. A történelem lényegének megértéséhez is így közelített. Első összegző munkája, amelyet az 1905-ös forradalomról írt, olyan értékrendben fogalmazódott meg, hogy nincs hatékonyabb eszköz a társadalmi igazságtalanságok orvoslására, mint a sikeresen megvívott forradalom. Tárgyilagos elemzését, tényfeltáró alaposággal megírt történetlátását ma sem kellene megtagadnia. Ma, amikor a langyos reformokkal kikényszerített társadalom-átalakító konzervatív vélekedések egyfajta kordivatot fejeznek ki, csak vérmérséklet kérdése lehet, ki milyen eszközök hatékonyságát fogadja el. A mi kis csúnyácska rendszerváltásos kísérletünk is azért sikeredett felemásra, mert nem csináltunk „forradalmat”, mint ahogyan a rendszerváltós miniszterelnök is számon kérte a társadalomtól. A tanár úr egy olyan forradalomban gondolkodott, amelyet nem lehet a rossz eszmék jegyében elrontani. Amelyet az igazhitű forradalmárok vezetnek, a megvesztegethetetlenek, az eszme és az erkölcs kikezdehetlen bajnokai. S hogy ilyen ne lehetne megcsinálni, azt Menyhárt Lajos nem tudta elképzelni.

Lírai emlék tolul fel bennem. Közös barátunk, a kitűnő tollú újságíró, akit az élet kegyetlenül megszenvedtetett. Sokat voltunk együtt, közös futballozások, s némi slambucfőzés s rásegítő poharazgatás után mindig is felcsendült a „szúrd és vágd, vezesd a parasztok rohamát” strófa. Most visszanezve az évtizedekkel korábbi korszakra, én úgy gondolom, nincs ebben semmi nosztalgia. Ma bizonyos politikai körökben majdhogynem büntetendőnek tűnhet, hogy valaki nosztalgikusan forradalmi attitűdöt emleget. Ez az elmúlt pár esztendő igazán nem volt alkalmas arra, hogy a menyhártos „forradalmi” gondolkodást megértsük. A mesterségesen is felerősített keresztény-nemzeti konzervatív kurzus valójában mindent újrateremtett a Horthy-korszakból, ami értékrendben, szimbolikában és erkölcsi mentalitásban egyszerűen feltámasztható. Talán csak a gyászos emlékeztető csendőrséget nem, amely sorra pofozta a népi oldal nem egy akkori képviselőjét, Veres Pétertől Kovács Imréig. Menyhárt Lajos egy olyan XX. századi ideának volt meggyőződéses híve és foglya, amelyben még a forradalom tisztességes értékeket hordozó és teremtő megnyilatkozása volt a történelemnek. Ő mindenképpen így gondolta. A diadalmasan előretörő kapitalizmus kikezdte ezeket az értékeket. Globalizálódó világunk a szivárványos színűre festett európai egységesülést tekinti a jövő egyetlen reményének. Ebben hagyományos értelemben forradalmiságnak már nincs helye, a szociális eszme mint értékrend, s nem mint kétségtelenül sok hibával járó politikai gyakorlat, megszűnt létezni. Menyhárt Lajos egy olyan

forradalmi elméletnek és közösségi értékrendet hordozó eszmének volt a rendíthetetlen híve és hirdetője, amely felett - a jelen értelmezések szerint - „eljár az idő”. Úgy gondolom azonban, hogy ebben a kérdésben a végső szót még nem mondta ki a történelem!

S hagyjuk utoljára talán a legszimpatikusabb „menyhártos” vonást. A közéleti szereplőt, a politika iszapküzdelseiben megmerítkező embert. Én ebben láttam egyénisége legnagyobb talányát, ezért csodáltam őt a legjobban. Úgy emlékszem, ebben volt a „legnagyobb”. Nem ismertem nálánál elkötelezettebb, tisztább kezű és eszű embert. Nem gyűjtött vagyont, kezéhez „vér” és pénz nem tapadt. Az a hajdúdorogi Akácfa út 6. sz. alatti házikó, ahonnan elindult, s de sokat is visszatért oda, jelképesen és ténylegesen is olyan értéket hordozott, amelyet nem kívánt „meghaladni”. Úgy istenigazából nem volt „népi” alkat. De azt az illyési mondást minden bizonnal ismerte, magunk is sokat élcelődtünk erről. Az ilyen „vidékiek” embernek szorongásos helyzetében akár zsinórmértékül is szolgál, „otthon lenni Versailles-ben és az istállóban” ez az igazi megmérettetés próbája. Nem emlékszem rá, hogy volt-e Párizs környékén, a második hely bizonyosabb. Azt azonban egészen bizonyosan tudom, utóbbi időszakunk közszereplői közül sokan lehetnek Versailles-ben, de úgy viselkednek, mintha csak az istállóig jutottak volna!

Az emlékezés nehéz műfaj, kiváltképpen olyan ember esetében, akinek „eszméi” felett eljár az idő. Az emlékező erről nem így gondolkodik. Annak az embernek az alakját kívánta megidézni, talán nem túl sikeresen és szavahihetően, akivel maga is messzemenően azonosul. Akire ma is úgy emlékszik, hogy benne a gerinces tartást sohasem zavarta meg a politika széljárása. S az egyetlen járműveként tartott biciklivel ma sem jutna el Nickelsdorfig! S ezért sem Neki kellene szégyenkeznie.

Domonkos Szőke

Commemorating Lajos Menyhárt

Lajos Menyhárt was a lecturer at the History Institute of Lajos Kossuth University, Debrecen for more than 25 years. Among his many diverse interests his field of research was Eastern Europe, Russia and the Soviet Union. His leftist political commitment was rooted in his family background. Even before the political changes of the late '80s he was aware of the deep conflict lying between the academia and socialist politics. Although he suffered it as a human being, he was always willing to discuss the questions deriving from this. He devoted himself to the poor of the human kind, and he was passionately searching for a solution which is historically valid, and, at the same time, moral and in concord with the interests of the needy, the poor.

